

נר ליואל

סיפור לפרשת השבוע
לע"נ יואל בן ברוך
גליון 65 ראש השנה תשפ"ז

סיפור לראש השנה הציר שלא תוקן

אז היה מנמיך את קולו ומזמר שורה בלשון יהודית, שיר ערש קצר. "כך היתה שרה כשהייתי חולה. רק איני זוכר את הסוף." והוסיף, כמעט בכעס, "הסוף אינו העיקר בכל דבר."

באותם ימים למדתי שלצעירים המסורתיים ברוז'ניצק יש זיכרונות, אלא שהם מבקשים לפעמים להיפטר מהם.

אריק וולף, בן ארבעים ואחת, בעל בית מלאכה לעצים, היה הראשון שאמר לי שאין צורך בבית הכנסת. בעל קומה, שערך מתחיל להאפיר ברקותיו, נשוי ואב לשלושה, ידיו ידעו להעמיד ארון עקום על מכונם ובפיו היתה תיבה קבועה: "ומה יוצא מזה, רבי?" היה אומר, כאילו קיבל את השאלה בירושה עם המחרטה. אריק נתן בסתר עצים לעניים בחורף, והיה מתרעם בפרהסיא על כל פרוטה שמבקשים ממנו. פחדו הגדול היה שיצחקו עליו. את זה לא אמר.

מאיר פישר, בעל מכולת בן ארבעים ושש, נשוי ואב לשתי בנות, ספר כל מטבע פעמיים מפני שאביו איבד חנות בחוב רע. "בית תפילה צריך קהל", היה אומר, "וקהל צריך אנשים. יש לנו אנשים לראש השנה וליום הכיפורים. בשביל ארבעה ימים צבע חדש?" דוד ברנר, בן שלושים ושמונה, נשוי ואב לתינוק, מוביל סחורות והחזיק מחלוקת ישנה עם משפחת הגבאי האחרון מחמת מקום ישיבה שניתן פעם לדודו. שניהם אנשים הגונים, ובכל זאת ידעו לגדל טענה קטנה עד שנעשתה אילן.

אריק אספם ערב אחד בבית הקפה של פיוטר ואמר, "הרב בחור טוב. שישב, ילמד, ייתן שיעור. אבל גג? חלונות? צבע? וכי אנחנו קופה של מלכות?"

הלכתי לשם. "שומע אני שעושים כאן אסיפה בלעדי."

"לא אסיפה", השיב אריק, "קהל. ועל קהוה אני משלם רק על הכוס שלי."

צחקו. גם אני, והפסדתי.

לא היו ימים מרובים עד שנתנמכה רוחי. פקיד המועצה דרש אישור מן המחוז, המחוז ביקש חוות דעת של מהנדס, המהנדס ביקש תשלום שלא היה בידו. גביר אחד מוורשה הבטיח מעות אם ייקרא האולם על שם אביו. אחר ביקש שלט גדול, וקמץ אחד דרש ארבעים דקות במעלת ההסתפקות במועט, ובסופה הסתפק הוא עצמו באפס.

בלילה הייתי לן בחדר קטן אצל יהודי בשם צבי הורניק. הסידור שלי על השולחן, תרמילי תחת הכיסא, וטופס החזרה לישיבה מקופל בתוך הספרייה. רק חתימה חסרה. לחזור. ללמוד. מה לי לגג, לאריק, לפקידים שאינם גומרים דבר. מחר. בבוקר.

בבוקר מצאתי את יהודה בבית הכנסת. ישב מתחת לדליפה והזיז את קערת הפח שתי אצבעות ימינה, בדיוק למקום שהטיפה הבאה פגעה בו.

"מה אתה עושה כאן?"

"עוזר לרב."

כמעט כעסתי. "כך אתה עוזר?"

"אם לא אזיז, יירטב הספסל."

הבטתי בו וראיתי את עיניו הטובות. קיפלתי באותו ערב את טופס החזרה עוד קיפול אחד והכנסתי עמוק יותר.

השינוי בא מן המקום שלא חיפשנו. אושרת, אלמנת שמואל גרינבוים שנפטר שלוש שנים קודם לכן, ביקשה להעמיד דבר לזכר בעלה. שמואל היה מן הצעירים שבאו לבית הכנסת בימים הנוראים וידע תמיד להשלים מניין כשחסר. אושרת אמרה

דחפתי. הדלת, עשוית שתי כנפיים של אלון שנאכלו שנים מרובות מן הגשם ומן הצינה, פתחה לי כדי שיעור אדם והחזירה חריקה ארוכה, כמי ששואל מיהן באת ומפני מה נזכרת בי עכשיו. נכנסתי.

בן שלושים ושלוש הייתי אז, נשוי ואב לשני קטנים. למדתי שנים בישיבה, ואחר כך קיבלתי עלי רבנות זו מפני שהייתי סבור שעיר קטנה צריכה רב שאינו חושש להתחיל מן ההתחלה. יפה סברתי. רק לא ידעתי עד כמה התחלה יכולה להיות ישנה.

טיפין נפלו מן הגג לתוך קערת פח שהניח מי שהניח לפני שנים. חלון אחד היה חסר שתי שמשות, והקור נכנס דרכו כבעל בית. הספסלים עמדו עקומים, אחד על שלוש רגליים ואחד נשען על חברו. נגעתי בגב הספסל הקרוב. אבק נדבק באצבעותי. אמרתי, רבונו של עולם, כאן אמרו פעם "אמן יהא שמיה רבא", וכאן עומדת השממה, ומשרתת לה עכשיו קערה לקבל מי גשמים.

מאחורי שמעתי שיעול.

זקן צנום עמד בפתח, חבוש כובע פרווה שחוק, ומקל דובדבן בידו. "פתחת?" אמר.

"פתחתי."

"מי נתן לך רשות?"

נסתפקתי אם בעל הבית לפני או שומר. "שמי נחום פרובין. שלחו אותי לשמש כאן ברבנות."

הזקן נתקרב אצל הספסלים והעביר אצבע על אחד מהם. "אם כן, רשות יש לך יותר ממני. אני יהודה קופרברג. בן שמונים ותשע. רשות אין לי, זיכרון יש לי."

כך הכרתי את יהודה.

לימים סח לי שאבות משפחתו נשאו בעול הבניין, ושנים רבות היה המקום מרכז תפילה ולימוד. בימי המלחמה נבזז הבית ונפגע, ולאחריה פתחוהו השרידים לזמן קצר, עד שעקרו רובם את דירתם מן העיירה.

אם אתם מבקשים לשמוע על רוז'ניצק שלפני המלחמה, אל תשאלו את ספרי העירייה. יהודה היה ספר העירייה, רק שדפיו היו מתחלפים אצלו בלי סדר. באמצע סיפור על אביו, ר' שמחה קופרברג, שהיה מן הגבאים ובני משפחתו השתתפו בבניין הבית, היה הזקן מפסיק ומספר על סוס קטן מעץ שאחיו לייבל גילף לו בסכין מטבח. אחר כך היה חוזר אל התקרה, אל מנורות הנחושת, אל שיעור משניות שבין מנחה למעריב, ופתאום שר שתי תיבות מן הניגון שהיו אומרים ב"קל אדון".

פעם שאלתי, "ומה היה אחר כך?"

יהודה מלל בידו את ראש המקל. "אחר כך? אחר כך יש הרבה אחר כך."

כל בני ביתו ניטלו ממנו במלחמה: אביו, אמו, לייבל ואחיותיו. מששבתה חרב נשאר יהודה בפולין, תחילה מפני שסבר שמי שהוא מן האחרונים מוכרח לשמור על משהו, ואחר כך מפני שיצאו השנים ואין אדם יודע אימתי החלטה נעשית לגורל. לא נשא אישה. עבד כחיט, אהב מרק שעורים סמיך ושנא שמזיזים כלי ממקומו. מיום שעמד על דעתו פחד מדבר אחד: שיגיע יום שבו יזכור ניגון ולא יהא לפניו אדם שיוכל למסור לו.

"ואמך?" שאלתי פעם.

לנשים שאם ממילא מוציאים מעות על מצבה ועל נר נשמה, אפשר ליתן גם לחלון שדרכו יתפללו בניו. לא עשתה אסיפה, ואף על פי כן בתוך שבוע נשתנה הדיבור בבתיים.

אריק החזיק אחרון.

ערב אחד, לאחר שכולם נפטרו והלכו להם, מצאתיו מודד את הספסל השלישי.

"אתה מתנגד לשימוש במידה של מטר?" שאלתי.

"צריך להחליף את הרגל."

"חשבתי שאין צורך."

שתק. אחר כך העביר אגודל על חריץ ישן בעץ. "פה זה היה."

לא שאלתי.

"חתן היה. כל המקום מלא. אני בן תשע, אולי עשר. נדחקתי לראות. אחד הזקנים... דחף אותי. חזק. נפילתי פה. כולם צחקו, כך נדמה לי. אולי לא צחקו. מאז בכל פעם שנכנסתי ראיתי את הרצפה."

אמרתי, "ואת האיש?"

"מת מזמן."

"אם כן, עם מי אתה רב?"

אריק בעט קלות ברגל הספסל המרועעת. "אמרתי לך. צריך להחליף."

למחרת הביא נסרים.

מכאן ואילך באו הדברים מעצמם. מאיר הביא מסמרים ואחר כך התוכה שעה על מחירים אף שנתנם בחינם. דוד טיפס על הגג, ירד מכוסה עטרן ואמר שמחלוקת על מקום ישיבה היא דבר יקר מדי בשביל אדם שמתקן רעפים. נערים הוציאו שברי זכוכית. אחרים שפשפו צבע ישן. אריק עמד על הריהוט ולא הניח מן האומן שהיה בו. לפעמים רבו. פעם השליך מאיר מברשת לתוך דלי מפני שדוד צבע על מקום שכבר צבע. לסוף אכלו יחד פת וגבינה על מדרגות הכניסה.

יהודה ישב בצד והיה מזמר. פעם "קל אדון", פעם ניגון של "ממקומך", ופעם אותו שיר של אמו, עד המקום שאינו זוכר.

באחד הימים הזיז אריק ארון צדדי שהיה מובלע בקיר. מאחוריו נתגלה פתח צר. בפנים עמד ארון נוסף, סגור במסמר חלוד. פתחנו בזהירות. שלושה ספרי תורה נמצאו שם, עטופים במעילים דהויים. איש לא הוציא הגה מפיו.

יהודה נתקרב. קרא את הרקמה שעל אחד המעילים: "לעילוי נשמת ר' בעריש פיינר, נדבת בניו." פניו השתנו. "פיינר... אבא היה יושב עמו ליד התנור. זה, ר' מנדל שטרן, היה נותן לי תפוח בשמחת תורה."

הזקן נגע בשולי המעיל בקצה אצבע, כאילו מבקש רשות מן המתים לזכור אותם. הסופר שהבאנו אחר כך מצא ששניים טעונים תיקון רב, והשלישי ניתן לתקנו. באותה מגירה נמצא גם פנקס הקהל.

עד ערב ראש השנה גמרנו כדי שיעור שאפשר ליכנס ולהתפלל. הגג חדל מלטפטף. החלונות עמדו שלמים. הספסל השלישי קיבל רגל חדשה. רק ציר אחד בדלת הוסיף לחרוק. אריק בא עם שמן, ויהודה אמר, "עזבו אותו לעת עתה." מפני מה, לא פירש.

בשחרית ראש השנה, תפילה ראשונה זה שנים, היה הבית מלא מששיערת. לפני התקיעות עמדתי ליד הבימה. ראיתי את אריק, את מאיר, את דוד, את בניו של שמואל, ואת יהודה שישב במקומו הישן.

אמרתי: "אמרו רבותינו, זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה, בשופר. והרמב"ם כתב: 'אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם'."

"יש ששומע שתי לשונות ושואל: אנו מבקשים שהבורא יזכור אותנו, או שאנו מצווים לזכור אותו? דומי ששתי הזכירות תלויות זו בזו. אדם פונה אל בוראו ממקום

עמוק מכפי שמגעת אליו דעתו בכל יום. ושם, במקום שבו הזיכרון אינו סיפור שסיפרו לו כי אם דבר החקוק בנפש, נעשה הוא עצמו ראוי לזכרון. מידה כנגד מידה. אדם אומר 'זכרני', והשמים משיבים לו: 'זכור'."

רציתי להוסיף. לא הוספתי.

יהודה פתח את מחזורו וביסה בו את פניו. אחר רגע נשמע ממנו קול קטן, משונה, כקול ילד שמבקש את אמו מתוך שינה. המחזור נרטב במקום אחד. אחר כך התחיל הזקן לזמר, כמעט בלי קול, את שיר הערש ההוא. עד המקום ששכח. דווקא שם נסתתמו דבריו.

נטלתי את השופר.

התקיעה הראשונה יצאה צרה מעט ואחר כך נפתחה. הדפנות החזירו אותה. החלון החדש החזיר אור, הדלת החזירה חריקה, ויהודה הרים פתאום אצבע כאילו שמע בתוך הקול עוד קול.

לאחר התפילה אמרתי להם שגם בי עשה הקול את שלו. סבי היה בעל תוקע, ותקיעותיו בימי ילדותי היו משאירות את הבית שקט שעה ארוכה. שנים לא מזכרתי בזה כך.

עמד אריק ליד הספסל השלישי ולא מיהר לצאת. שאל אותי מהיכן לומדים הלכות תפילין. מאיר ביקש לדעת היכן ישב סבו. דוד אמר שיבוא למחרת לתקן את המדף האחרון, אף שכבר היה יום טוב ולא התכוון למלאכה אלא לאחר החג. כל אחד דיבר על דבר אחר. כך טוב.

בימים שבאו אחר כך נדלקו המאורות בבית הכנסת גם בערבים. היו שבאו להתפלל, היו שבאו לשיעור, ויש שבאו תחילה מפני שהיה חם בפנים ונשארו מפני שמצאו פסוק שהכירו מאיזה מקום. יהודה התחיל ללמד את נערי המקום את הניגונים הישנים. מאיר העמיד קופה לעניי העיר. אריק הביא את בנו. מאיר, להפתעת עצמו יותר מהפתעתנו, חדל לפתוח את חנותו קודם תפילת שחרית.

שבוע אחר ראש השנה נכנסתי בערב ומצאתי את אריק עומד אצל הדלת, בקבוק שמן בידו.

"נו?" שאלתי.

הוא הסתכל בציר, אחר כך בבקבוק. מן האולם נשמע יהודה מלמד ילד את תחילת "קל אדון".

אריק תחב את הבקבוק לכיסו.

הדלת חרקה.

עד היום איני יודע אם ביקשה תיקון, או שבירכה אותנו לשלום.

ידוע תדע - ידיעות מעניינות ממרחבי הש"ס

- * בעירובין (כא): כתוב 'משל', ופירש"י - טעם.
- * המרחק בין המשואות שהשיאו לשם קידוש החודש היה ח' פרסה (ר"ה כג:).
- * ברש"י (יומא יד:) מבואר ש'פייס' פירושו אסיפה.
- * בגמרא (יומא ל.) מזכיר 'סרך טבילה', ופירש"י 'לסרך ולתפוש בשם טבילה'.